

РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

RELIGIOUS SITUATION IN MODERN UKRAINE: STATE, PROBLEMS, PERSPECTIVES

Палінчак М.М.,

*доктор політичних наук, професор,
декан факультету міжнародних відносин
Ужгородського національного університету*

Бурхливі суспільно-політичні події, що останнім часом відбулися в Україні, вплинули на різні сфери. Осторонь цих подій не залишилося і релігійно-церковне життя. На сучасну релігійну ситуацію в Україні певний відбиток накладає політика щодо релігії і церкви, яка проводилася у минулому, зокрема під час перебування України у складі Радянського Союзу.

Ключові слова: церква, держава, релігія, механізми.

Бурные общественно-политические события, произошедшие за последнее время в Украине, повлияли на различные сферы. В стороне от этих событий не осталась и религиозно-церковная жизнь. На современную религиозную ситуацию в Украине определенный отпечаток накладывает политика в отношении религии и церкви, которая проводилась в прошлом, в частности во время пребывания Украины в составе Советского Союза.

Ключевые слова: церковь, государство, религия, механизмы.

Stormy social and political events, recently occurred in Ukraine, influenced various spheres. Apart from these events, the religious and ecclesiastical life did not remain. The current religious situation in Ukraine is influenced by the policy regarding religion and the church, which was conducted in the past, in particular, during Ukraine's stay in the Soviet Union.

Key words: church, state, religion, mechanisms.

Постановка проблеми. Бурхливі суспільно-політичні події, що останнім часом відбулися в Україні, вплинули на різні сфери. Осторонь цих подій не залишилася й релігійно-церковне життя. Певних змін зазнали суспільно-релігійні, державно-церковні та міжконфесійні відносини, що суттєво позначилося на загальній релігійній ситуації.

Метою статті є аналіз релігійної ситуації, яка склалася у сучасній Україні, а також визначення стану та проблем церковно-релігійного життя.

Виклад основного матеріалу. На сучасну релігійну ситуацію в Україні певний відбиток накладає політика щодо релігії і церкви, яка проводилася у минулому, зокрема під час перебування України у складі Радянського Союзу.

Невдалі спроби на початку ХХ століття створити свою державу не дали Україні

можливості визначати власну внутрішню і зовнішню політику, стратегію, основні засади, напрями та механізми здійснення релігійної політики. Перебуваючи у складі Радянського Союзу, український народ змушений був впродовж майже сімдесяти років жити за законами, які розроблялися у Москві, а не у Києві.

Основоположним документом, яким у СРСР визначалися відносини церкви і держави, був Декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» (23 січня 1918 р.). Згідно з цим документом припинялося державне та місцеве фінансування релігійних організацій, скасовувалися релігійна присяга або клятва. З усіх державних документів вилучалися дані про релігійну належність громадян, діяльність державних установ не супроводжувалася церковними обрядами та церемоніями. Ведення

актів громадянського стану передавалося до відання світської влади. Заборонялося викладання релігійних віровчень, дозволялося лише приватне навчання релігії. Усі релігійні організації позбавлялися статусу юридичної особи та права власності. Їх культові споруди, майно, земля були націоналізовані. За рішенням органів місцевої влади окремі культові будівлі і майно могли надаватися релігійним громадам у користування [1].

На формування державно-церковних відносин, становище релігійних організацій суттєво вплинула Постанова «Про релігійні об'єднання» (8 квітня 1929 р.). Нею запроваджувалася процедура реєстрації релігійних громад, служителів культу, керівників центрів релігійних об'єднань, а також визначався порядок використання ними культових споруд і майна. Цей документ забороняв релігійним організаціям створювати каси взаємодопомоги, кооперативи, виробничі об'єднання, надавати матеріальну підтримку своїм членам.

Функції контролю та нагляду за діяльністю релігійних об'єднань покладалися на органи влади, які здійснювали їх реєстрацію. За порушення встановлених положень і норм релігійні об'єднання знімалися з реєстрації, а їхня діяльність заборонялася [2].

Встановлений порядок на практиці виявився надмірно забюрократизованим, що давало можливість державним органам та посадовим особам, особливо на місцях, довільно тлумачити положення нормативно-правових документів і вирішувати релігійні питання на власний розсуд.

На основі цих, а також партійних документів розроблялася і впроваджувалася у життя радянська релігійна політика, кінцевою метою якої була ліквідація релігії як ідеологічного конкурента. Її реалізація здійснювалася шляхом масового закриття храмів і молитовних будинків, витіснення релігії з усіх сфер суспільного життя, обмеження її рамками індивідуальної свідомості та побутової сфери, пересліду-

вання вірян, активної антирелігійної (атеїстичної) пропаганди.

Залежно від політичної кон'юнктури та особистих уподобань керівників держави релігійна політика періодично змінювалася, внаслідок чого тиск на релігію та церкву то посилювався, то послаблювався. Проте кінцева її мета залишалася незмінною.

Наслідком цієї політики стало те, що на середину 1980-х років рівень релігійності серед дорослого населення СРСР залежно від регіону становив 15-20 відсотків, релігійність серед молоді не перевищувала 3 відсотків.

В умовах масштабних суспільно-політичних перетворень, що відбувалися у СРСР наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр., тоталітарна радянська політика щодо релігії і церкви зазнала краху.

23 квітня 1991 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», який суттєво вплинув на релігійну ситуацію в Україні. Цим законом визначалися основні засади і принципи державно-церковних відносин, права та обов'язки держави щодо вірян і релігійних організацій, а також вірян і релігійних організацій щодо держави.

Важливе значення мало закріплення на законодавчому рівні таких положень і принципів як відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави і школи від церкви, рівність усіх релігій, віросповідань і релігійних організацій перед законом, рівність громадян незалежно від їхнього ставлення до релігії, заборона надання привілеїв чи обмежень за ознаками релігійних чи інших переконань, набуття релігійними організаціями права юридичної особи, захист державою законних прав та інтересів вірян і релігійних організацій.

Кожному громадянину гарантувалося право на свободу совісті, яке містило у собі свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не спо-

відувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання і діяти відповідно до них.

Держава не втручалася у внутрішні справи та діяльність релігійних організацій. Релігійні організації, у свою чергу, не виконували державних функцій.

Зважаючи на тяжку радянську релігійну спадщину, одним із завдань закону було «подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви» [3].

Релігійним організаціям надавалося право участі у громадському житті, провадження ними суспільно значущої діяльності, використання нарівні з громадськими об'єднаннями засобів масової інформації.

На громадян, які працювали у релігійних організаціях та на створених ними підприємствах, поширювалася дія законодавства про працю, оподаткування, державне соціальне страхування [3].

Після проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України у неї з'явилися нові можливості для визначення і втілення у життя власної релігійної політики, відродження та розвитку релігійно-церковного життя, розбудови цивілізованих відносин між державою і церквою.

Стратегія держави на повноцінне забезпечення релігійних прав і свобод надалі знайшла своє відображення у Конституції України (1996 р.). Деякі положення, що містилися у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (відокремлення церкви від держави і школи від церкви, право кожного на свободу совісті і віросповідання, випадки його обмеження та ін.), були закріплені на конституційному рівні. Релігійний плюралізм в українському суспільстві визначався конституційною формулою – «жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова» [4]. У разі, коли виконання військового обов'язку суперечило релігійним переконанням громадянина, Основний Закон надавав право заміни його альтернативною (невійськовою)

службою [4]. Порядок проходження цієї служби визначався Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» [5].

З урахуванням поліетнічності та поліконфесійності українського суспільства, держава взяла на себе конституційний обов'язок щодо сприяння розвитку релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин України. З метою уникнення етнонаціональних та міжконфесійних конфліктів, забезпечення миру і злагоди в українському суспільстві, Конституцією України заборонялося «утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на... розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі» [4].

Таким чином, в Україні з'явилася правова база для формування такої моделі державно-церковних відносин, яка передбачала надання широких релігійних свобод. Обмеження права на свободу совісті і віросповідання, відправлення релігійних культів, релігійну діяльність встановлювалися лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей [4].

Надалі було прийнято ще низку галузевих законодавчих та інших нормативно-правових актів, наслідком чого стало створення правової системи, яка всебічно регламентувала відносини держави і церкви, діяльність релігійних організацій у різних сферах суспільного життя.

Таким чином, зі здобуттям Україною незалежності колишня конфронтаційна модель державно-церковних відносин була зруйнована і закладені основи для формування партнерських відносин між державою і церквою.

Кожна з релігій отримала можливість відкрито заявити про своє існування, безперешкодно здійснювати свою культову і позакультову діяльність, розбудовувати власну інфраструктуру, вільно спілкуватися з одновірцями за кордоном.

Однією із найважливіших характеристик релігійної ситуації в Україні

є інституційна мережа, її конфесійна та регіональна динаміка. Станом на 1 січня 2015 р. загальна мережа релігійних організацій в Україні становила 35 317 одиниць 55 віросповідань, течій, напрямів. Релігійні потреби вірян в Україні задовольняли 31 781 служитель культу, з яких 693 іноземці [6].

При цьому, останнім часом у релігійно-церковному житті досить чітко проглядається тенденція щодо уповільнення темпів зростання релігійної мережі. Якщо з 1988 по 1990 рік кількість релігійних організацій зросла на 41,7 відсотка, у 1990-х роках їх щорічний приріст становив 5-8 відсотків, то нині – менше ніж 2 відсотки [7].

Це свідчить про те, що Україна поступово наближається до створення оптимальної релігійної мережі, необхідної для повноцінного забезпечення релігійних потреб віруючих громадян.

Для підготовки кадрів священнослужителів релігійними організаціями створено широку мережу з 198 духовних навчальних закладів, де навчається 17 829 слухачів. У 516 монастирях в Україні несуть службу 6939 ченців і черниць [6].

Релігійно-церковне життя в Україні висвітлюють 370 періодичних релігійних видань. Крім того, релігійна інформація поширюється через світську пресу, радіо, телебачення, електронні засоби масової інформації.

У загальній релігійній мережі України, як і раніше, домінує православ'я, яке складає понад 51 відсоток усіх релігійних організацій. Нині воно представлене трьома церквами – Українською православною церквою Московського патріархату, Українською православною церквою Київського патріархату та Українською автокефальною православною церквою.

Найчисельнішою за кількістю релігійних організацій є Українська православна церква Московського патріархату. Станом на 1 січня 2015 р. вона нараховувала 12 241 релігійну громаду, 10 200 служителів культу, 207 монастирів з 4869 ченцями і черницями, а також

105 періодичних видань. До послідовників цієї церкви відносять себе близько 5 мільйонів вірян. Переваги цієї церкви перед іншими православними церквами полягають в її канонічності, розгалуженій мережі, чіткій структурованості. Однак підпорядкування Московському патріархатові, проросійська орієнтація керівництва церкви, частини її єпископату та духівництва – це те, за що вона найбільше піддається критиці.

З року у рік зміцнює свої позиції Українська православна церква Київського патріархату, яка представлена 4738 релігійними громадами, 3230 священнослужителями, 62 монастирями, 18 духовними навчальними закладами, де навчається 1717 учнів та слухачів, 35 періодичними виданнями [6]. Порівняно з Українською православною церквою Московського патріархату, вона демонструє вищі темпи розвитку інституційної мережі. Нині цю церкву підтримує 40 відсотків українців. За даними соціологічних досліджень, близько 10 мільйонів українців відносять себе саме до цієї церкви. За політичною орієнтацією ця церква є проукраїнською, її єпископат, духівництво, миряни твердо стоять на патріотичних позиціях.

В окремих регіонах впливовою релігійною організацією є Українська автокефальна православна церква. Її мережа складає 1225 громад, які обслуговують 710 служителів культу. Нею створено 13 монастирів, 7 духовних навчальних закладів, вона має 6 періодичних видань [6]. З самого початку свого відродження Українська автокефальна православна церква позиціонує себе виключно національною релігійною інституцією, богослужіння здійснюються українською мовою, всіляко підтримуються народні обряди, звичаї, традиції.

Потужною релігійною структурою є Українська греко-католицька церква, яка змогла відновити свої структури і вплив на значну частину населення України. Нині вона має 3769 релігійних громад, 2743 священнослужителів, 120 монастирів з 1173 ченцями і черницями, 17 духо-

вних навчальних закладів, в яких навчається 1336 слухачів. Нею засновано 27 періодичних видань [6]. З часу свого відродження церква поступово долає регіоналізм і набуває поширення по всій Україні. Ієрархи, священнослужителі, парафіяни цієї церкви незмінно демонструють свою патріотичну проукраїнську налаштованість.

На українських теренах досить успішно функціонує Римо-католицька церква, яка представлена 931 релігійною громадою, 603 священнослужителями, серед яких 237 іноземців, 109 монастирями з 637 ченцями і черницями, 9 духовними навчальними закладами, де навчається 411 слухачів, та 10 періодичними виданнями [6]. Церква займає виважену політичну позицію. Розвитку цієї церкви сприяє наявність дипломатичних відносин України з Ватиканом, плідна співпраця з ним у духовно-релігійній та культурній сферах. Розширення і зміцнення дружніх відносин з Ватиканом сприяє інтеграції України в європейське співтовариство.

Розширює свою мережу в Україні протестантизм, який складає приблизно третину загальної релігійної мережі [6]. Досить впливовими є протестантські релігійні організації – євангельські християни баптисти, християни віри євангельської, Адвентисти сьомого дня, свідки Єгови. Порівняно з іншими релігійними організаціями, протестантизм розвивається прискореними темпами. Якщо за 10 років (з 2000 по 2010 р.) кількість православних громад в Україні збільшилася на 47 відсотків, то протестантських – на 63,5 відсотка. Чітка організація, внутрішня дисципліна, активна місіонерська діяльність сприяють подальшому зміцненню позицій протестантизму в Україні.

Протестантські організації дбають за формування позитивного іміджу церкви, розвиток партнерських відносин з державою, співпрацю з громадянським суспільством, поєднання євангелізаційної роботи із соціальним служінням, благодійною діяльністю, роботу з молоддю.

Оскільки Україна є поліетнічною державою, на її території діють релігійні організації національних меншин – кримських татар, юдеїв, угорців, вірмен, німців та ін. Відродження їх релігій відбувалося в умовах значного піднесення їхньої національної самосвідомості за значного сприяння цьому процесу утворених ними громадських об'єднань. Релігія для цих народів виступає своєрідним ідентифікатором їх національної належності, засобом збереження та розвитку їхньої духовності і культури. Відповідно до Конституції України «державою сприяє... розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [4].

В Україні значного поширення набули новітні релігії. На сучасній конфесійній карті України вони представляють широкий спектр. Це – неохристиянські, неорієнталістські релігійні течії, засновані в основному на буддизмі та індуїзмі, неоязичницькі та синтетичні (синкретичні) течії, езотеричні об'єднання, сайєнтологічні рухи, сатанинські культури та ін. Найбільше поширення і вплив серед цих релігій мають неохристиянські харизматичні течії.

Особливе місце серед новітніх релігій посідає неоязичництво, яке являє собою реформоване давнє українське язичництво. Його прихильниками є національно орієнтовані українці, які вважають, що саме ця релігія має виключно українські витоки.

Неорелігіям вдалося значно урізноманітнити конфесійну карту України. Вони набули поширення в тих регіонах, де вплив традиційних релігій слабкий.

В українському суспільстві до неорелігій склалося неоднозначне ставлення. Одні розцінюють їх поширення як ознаку демократичності та відкритості українського суспільства, Інші – навпаки, вважають неорелігії деструктивними і шкідливими як для окремої особи, так і для суспільства у цілому і вимагають їх заборони. Особливо на цьому наполягають

традиційні церкви, які виявилися нездатними конкурувати з неорелігіями.

Як бачимо, українське суспільство характеризується конфесійною багатоманітністю, яка є виявом реального забезпечення закріплених у Конституції України та Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» права на свободу совісті та віросповідання, а також принципу релігійного плюралізму [4; 3]. Разом з тим, поліконфесійність українського суспільства спричиняє конкуренцію між релігіями, яка в умовах відсутності належного рівня міжконфесійної толерантності здатна спричиняти напругу у суспільстві.

Нині протистояння відбувається у відношеннях православних церков між собою, православних, з одного боку, римота греко-католиків, з другого, традиційних релігій з неорелігіями. У цих умовах для України актуальним є діалог, спрямований на формування у вірян міжконфесійної толерантності, досвід зарубіжних країн, де мирно уживаються між собою представники різних релігій.

Рівень міжконфесійного протистояння могло б значно знизити належне забезпечення релігійних організацій культурними спорудами. Адже нині потреба у них задовольняється приблизно на 67 відсотків. Така ситуація не знімає з порядку денного питання про повернення релігійним організаціям у власність або у користування усіх культурних споруд, які ще й досі використовуються не за призначенням. При цьому не втрачають актуальності й проблеми почергового використання храмів різними релігійними організаціями та нового культурного будівництва.

Однією з особливостей сучасної релігійної ситуації в Україні є конфесійний регіоналізм, який полягає у різній концентрації певних релігій в окремих регіонах. Хоча усі регіони України в основному є поліконфесійними, у деяких із них виразно домінують окремі релігійні організації.

Соціологічні дослідження дають можливість скласти портрет сучасного віруючого українця, дати йому соціально-демо-

графічну характеристику. Вони, зокрема засвідчують, що вірянами в Україні вважають себе близько 70 відсотків населення, невірянами – близько 8 відсотків, такими, що вагаються у своєму світоглядно-релігійному виборі – 12 відсотків. Найвищий рівень релігійності і релігійної активності традиційно фіксується у західному регіоні (89 відсотків), найнижчий – у східному (66 відсотків). Хоча останнім часом відбувається урбанізація релігійного середовища, релігійність сільського населення, як і раніше, залишається вищою – 76 відсотків, тоді як у місті вона сягає лише 66 відсотків. Виявлена також залежність релігійності від віку респондентів: старша вікова група має вищий рівень релігійності. Релігійність пов'язана також з освіченістю населення. Віряни з неповною середньою освітою становлять 83 відсотки, з вищою та неповною вищою – 70 відсотків. Тобто, чим вищий рівень освіти, тим нижчий рівень релігійності.

На загальну релігійну ситуацію в Україні впливає наявність зв'язку між релігією і політикою. У політизованому українському суспільстві релігійні організації не можуть повністю бути поза політикою. Особливості взаємозв'язку релігії і політики на українських теренах полягають у поєднанні поліконфесійності із багатопартійністю, різному рівні політизації релігійних організацій, перебуванні їх під впливом певних політичних сил.

Особливо чітко дія релігійного чинника у політичній сфері України виявляється під час виборчих кампаній – місцевих, парламентських, президентських. Хоча відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій, не надають їм фінансової підтримки, не висувують кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів [3], чимало з них систематично виступають на боці певних політичних сил. Якщо представники політичних сил

намагаються залучити вірян для розширення свого електорального поля, то релігійні організації, підтримуючи певні партії, блоки, окремих політиків, отримують можливість здійснювати через них вплив на українську політику і владу. Крім того, керуючись положенням вищезазначеного закону, згідно з яким «священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами» [3], чимало служителів культу беруть участь у виборах, стають депутатами різних рівнів, переважно місцевого.

Небезпека політизації релігійно-церковного життя в умовах сучасної України полягає у можливості перенесення форм і методів політичної боротьби у релігійне середовище, що може призвести до посилення релігійного протистояння.

Останнім часом у релігійно-церковному житті України відбулися грандіозні суспільно-політичні події, які суттєво вплинули на загальну релігійну ситуацію. Йдеться про Майдан, анексію Криму, окупацію Донбасу.

Активною суспільною силою релігійні організації показали себе у часи Майдану. Чимало з них стали на бік протестувальників, зайняли патріотичні позиції. Особливу активність при цьому виявляли православні, що належать до Української православної церкви Київського патріархату та Української автокефальної православної церкви, греко-католики, протестанти, мусульмани, юдеї та інші. Священнослужителі цих релігій здійснювали духовну опіку учасників Майдану, проводили спільні богослужіння, виконували релігійні обряди, виголошували патріотичні проповіді, надавали допомогу та притулок пораненим тощо.

Під час Майдану низку заяв і звернень до влади, вірян, всього українського народу, спрямованих на захист мирних акцій, засудження насильства, встановлення миру і спокою в Україні, припинення розбрату та ворожечі, досягнення порозуміння зробила Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій.

Учасників Майдану підтримували не лише українські та релігійні організації, а й глави найвпливовіших впливових церков світу та міжнародні релігійні організації – папа Римський Франциск, Вселенський патріарх Варфоломій, Конференція Європейських Церков.

По особливому у цій ситуації вела себе Українська православна церква. Тодішній її глава митрополит Володимир у заяві у зв'язку з подіями на Майдані, закликав українців робити все, щоб політичний процес не виходив за межі Божих заповідей і християнської моралі, за межі Конституції і законів України [8]. При цьому він засудив дії священнослужителів, які на Майдані «займаються нецерковною справою» [9].

Складна релігійна ситуація склалася на території анексованого Криму. Представники кримської влади, грубо порушуючи свободу совісті і віросповідання, вдавалися до політичного та морально-психологічного тиску на українців, кримських татар, які займають проукраїнські позиції. Мали місце непоодинокі факти переслідувань, затримань, побиття представників Української православної церкви Київського патріархату, Української греко-католицької церкви, мусульман з-поміж кримських татар. Політика щодо представників цих релігій спрямована на їх витіснення з Криму.

Особливо у скрутному становищі опинилися кримські татари, їхні релігійні організації, оскільки російська влада здійснює на них всілякі гоніння: з політичних і релігійних мотивів переслідує вірян, проводить обшуки у мечетях, закриває їхні духовні навчальні заклади тощо. На протигагу Духовному управлінню мусульман Криму, яке продовжує перебувати на лояльних до України позиціях, створено альтернативний релігійний центр – Таврійський муфтїят. Це змусило кримських татар, зокрема тих, хто виїхав з півострова на материкову Україну, до перенесення офісу Духовного управління мусульман Криму із Сімферополя до Києва.

Крім того, релігійна ситуація у Криму значно ускладнилася у зв'язку із запровадженням Російською Федерацією обов'язкової перереєстрації усіх юридичних осіб, включаючи й релігійні організації. Запропонована процедура передбачає обов'язкову наявність російського громадянства для тих, хто реєструє релігійну організацію як юридичну особу, та дотримання значної кількості бюрократичних вимог. У зв'язку з цим під загрозою свого подальшого існування опиняються всі проукраїнські релігійні організації.

До значного ускладнення релігійної ситуації призвели події на окупованих територіях Донбасу. Тут спостерігаються значні обмеження релігійних прав і свобод людини. Проголосивши пануючою у донецькому регіоні Російську православну церкву, бойовики проводили рейди з ліквідації інших конфесій, захоплювали і громили їхні культові споруди, нищили церковне майно. Найбільше постраждали від таких дій Українська православна церква Київського патріархату, Українська греко-католицька церква, Римо-католицька церква, протестантські громади, послідовники яких систематично зазнавали погроз, утисків, переслідувань, тортур і навіть вбивств. Бойовики докладають всіх зусиль для витіснення цих церков і релігійних організацій із підконтрольної їм території. У таких умовах представники цих церков та релігійних організацій змушені або залишати ці території, або йти у релігійне підпілля.

Таке ставлення сепаратистів до вірян інших конфесій є грубим порушенням не тільки релігійної свободи, а й основоположного права людини – права на життя. Саме так кваліфікуються дії бойовиків Донбасу у звіті Державного департаменту США про стан релігійних свобод у світі за 2014 рік [10].

Як у часи Майдану, так і під час окупації Донбасу особливу позицію зайняла Українська православна церква. Її священнослужителі на окупованих територіях підтримують сепаратизм і сепаратистів, благословляють керівників самопроголо-

шених республік, беруть участь у заходах, які вони проводять, і навіть у бойових операціях. При цьому ніякого осуду свого церковного керівництва вони не отримали, оскільки сам глава церкви митрополит Онуфрій займає проросійську позицію. У той час, коли багато країн світу визнали і засудили російську окупацію та агресію проти України, він продовжує повторювати штампи кремлівської пропаганди про «братовбивчий конфлікт», «громадянську війну» в Україні. Викликом українському суспільству 8 травня 2015 р. стала демонстративна відмова його, а також духовних осіб, що його супроводжували у Верховній Раді України, вшанувати Героїв України, які захищали територіальну цілісність держави.

Як бачимо, церкви, релігійні організації, віряни в Україні по-різному реагували і продовжують реагувати на події на Майдані, у Криму, Донбасі. У кінцевому підсумку ця реакція відображає їхнє ставлення до української держави, її незалежності, територіальної цілісності.

Події на Майдані, у Криму, Донбасі спричинили в Україні таке явище як зміна юрисдикції релігійними організаціями, що виявляється у формі переходу громад Української православної церкви Московського патріархату до Української православної церкви Київського патріархату. За останні два роки здійснено 60-70 таких переходів. Набуває також обертів кампанія про зміну юрисдикції православних святинь в Україні, зокрема Києво-Печерської лаври. Це пов'язано з тим, що Українська православна церква Київського патріархату більшою мірою відповідає національним і політичним устремлінням українців, ніж Українська православна церква Московського патріархату.

Боротьба за храми в окремих населених пунктах України нерідко переростає у відкриті конфлікти, сутички між вірянами. Якщо Українська православна церква Київського патріархату вважає цей процес цілком закономірним і кваліфікує його як «об'єднання знизу», то Українська православна церква Московського

патріархату – «захоплення храмів». За безпосередньої підтримки Російської православної церкви вона намагається задіяти всі важелі для «захисту канонічного православ'я», недопущення відходу від неї парафій, храмів, майна.

Місцеві органи влади, посилаючись на відокремленість церкви від держави, намагаються не втручатися у цей процес. До того ж, як показало, Інтернет-опитування, 74,7 відсотка респондентів заявили, що визначати конфесійну належність храму повинна парафіяльна рада разом з настоятелем та парафіянами [11].

Суспільно-політичні події останнього часу призвели до того, що на більшості території України право на свободу совісті і віросповідання забезпечується повною мірою, тоді як у Криму та на окупованих територіях Донбасу значно обмежуються.

Докорінна зміна після Майдану української влади (президента, уряду, парламенту) дала можливість врегулювати питання та розв'язати нагальні проблеми відносин держави і церкви, релігійно-церковного життя, які тривалий час не вирішувалися.

Так, після довгих дискусій почали розв'язуватися проблеми капеланства. Зокрема, на законодавчому рівні врегульовані питання щодо організації та порядку здійснення душпастирської опіки засуджених, спеціальної підготовки священнослужителів (капеланів) для проведення цієї роботи, а також визначені обов'язки адміністрацій установ виконання покарань щодо забезпечення права на свободу совісті і віросповідання позбавлених волі осіб.

Значна робота ведеться також по створенню та законодавчому закріпленню інституту військового капеланства. Зокрема, Міністерством оборони України розроблено і затверджено «Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України», де визначаються засади, принципи та напрями діяльності, головні завдання цієї служби, права і обов'язки військових священників, врегульовуються

питання їх взаємодії з органами військового управління [12].

До Положення додається «Кодекс військового священика (капелана)», яким передбачається сумлінне виконання капеланами своїх обов'язків, повага до релігійних переконань і традицій вірян військовослужбовців, співпраця з капеланами інших конфесій, недопущення у військовому середовищі міжконфесійних суперечок, намагання бути прикладом у дотриманні духовних практик, праведності та здорового способу життя та ін.

Хоча питання військового капеланства врегульовано лише на підзаконному рівні, станом на 1 січня 2016 р. у Збройних Силах України близько двохсот капеланів уже здійснюють душпастирську опіку військовослужбовців. На черзі – врегулювання цих питань на законодавчому рівні.

На релігійну ситуацію в Україні суттєво впливають також процеси, пов'язані зі зближенням освіти з релігією. Догматичне трактування принципу відокремлення школи від церкви тривалий час не давало можливості розв'язати цю проблему. Нині у загальноосвітніх школах можуть викладатися предмети духовно-морального спрямування – «Етика», «Основи християнської етики», «Основи релігійної етики». Вибір одного з цих предметів здійснюється на підставі письмових заяв батьків або осіб, що їх замінюють, з урахуванням побажань учнів.

У руслі зближення освіти і релігії спеціальність «богослов'я (теологія)» внесена до переліку, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах. Передбачається відкриття теологічних факультетів та відділень у вищих навчальних закладах різних форм власності. Очікується відкриття аспірантури, докторантури, створення Вченої ради із захисту дисертацій зі спеціальності «богослов'я», прийняття рішення щодо визнання наукових ступенів доктора теології, здобутих у держаних навчальних закладах за кордоном.

У 2015 р. Верховною Радою України було прийнято закон, який надає релігій-

ним організаціям право на заснування навчальних закладів різного рівня – від дошкільних до вищих [13].

Останнім часом на законодавчому рівні було врегульовано питання щодо звільнення релігійних організацій від оподаткування об'єктів нерухомості, що перебувають в їх власності і використовуються для забезпечення їхньої статутної діяльності. Крім того, релігійним організаціям надано право постійного користування земельними ділянками, які перебувають у державній або комунальній власності, якщо вони використовуються ними виключно для будівництва і обслуговування культових та інших будівель.

Якщо у сфері державно-церковних відносин законодавчого регулювання питань релігійно-церковного життя України вдалося досягти певних успіхів, то у міжконфесійних стосунках існує чимало проблем.

Однією із них є проблема єдності православних церков і створення в Україні єдиної Помісної церкви. Адже наявність кількох православних структур, напруженість у стосунках між ними негативно впливає не лише на релігійно-церковну, а й на суспільно-політичну ситуацію. Розв'язання цієї проблеми ускладнюється тим, що різні церкви знаходяться під впливом різних політичних сил і пропонують різні шляхи об'єднання. Українська православна церква Київського патріархату та Українська автокефальна православна церква підтримують ідею щодо проведення об'єднавчого собору, наслідком якого має стати утворення єдиної Помісної церкви. Проти такого варіанту досягнення єдності українського православ'я рішуче виступає Російська православна церква, оскільки його впровадження призведе до звуження її «канонічних територій», послаблення позицій, що ускладнить реалізацію ідеї «русского мира». В утриманні Української православної церкви у лоні Московського патріархату зацікавлена не лише Російська православна церква, а й кремлівська влада. Тому, як зазначає патріарх Філарет,

найбільшою перешкодою на шляху до єдності українського православ'я є «вплив Москви на українську церкву» [14].

Українська православна церква Московського патріархату пропонує свій варіант створення єдиної церкви в Україні – приєднання до неї Української православної церкви Київського патріархату та Української автокефальної православної церкви з попереднім розкаянням їх духовництва за розкол православ'я. Однак такий план є неприйнятним для церков з проукраїнською орієнтацією оскільки його реалізація приведе до того, що в юрисдикції Московського патріархату може опинитися все українське православ'я. Неоднакове ставлення до питання єдності православних церков викликане різною їх політичною орієнтацією, впливом на них різних політичних сил.

Характерно, що відсутність організаційної єдності притаманна не лише православ'ю, а й іншим релігіям в Україні. Так, наприклад, українські юдеї мають 4 центри, мусульмани – 5 центрів. При цьому, однією із проблем релігійно-церковного життя залишається те, що більшість релігійних центрів, яким підпорядковуються розташовані в Україні релігійні організації, знаходяться за кордоном, що дає їм можливість здійснювати на вірян не лише релігійний, а й політичний вплив.

Висновки. Таким чином, отримавши від Радянського Союзу нелегку релігійно-церковну спадщину, за роки незалежності Україна зуміла створити систему законодавчого регулювання релігійних питань, встановити партнерські відносини між державою і церквою, виробити власну релігійну політику, проголосити і реально забезпечити право кожному на свободу совісті та віросповідання, розбудувати релігійну мережу, необхідну для повноцінного задоволення релігійних потреб віруючих громадян, врегулювати основні питання діяльності релігійних організацій у сфері соціального служіння, освіти, у збройних силах, місцях позбавлення волі. З урахуванням національних інтересів, потреб вірян, кращого досвіду

європейських країн Україна йде шляхом цивілізованого розв'язання релігійно-церковних проблем та поліпшення релігійної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Об отделении церкви от государства и школы от церкви: Декрет СНК РСФСР // Собр. Узак. РСФСР, 1918. – № 18. – С. 263.
2. О религиозных объединениях: Постановление ВЦИК та СНК РСФСР // Собр. Узак. РСФСР. – М.: НКЮ, 1929. – № 35. – С. 474-483.
3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 25, ст. 283.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
5. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст.188.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2015/60129/>.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/php_uploads/files/artides/ArtideFiles_40664_prz_2011_Rlg_sml.pdf.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kr.ua/politics/426696-mytropolyt-vladymyr-obratytsia-k-mytnhuuischym-y-polytykam>.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/uploads/posts/2014-04/1398871633_0^.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/artidesbytag?tag=3361>.
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/30152-uarc-prijnyala-u-svoyu-yurisdikciyu-monastir-upc-mp.html.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main>.
13. Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 31, ст.294.
14. День. – 2015. – № 232.